

УДК 342.95(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v106.2025.22>

Р. М. Труба

ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. Забезпечення національної безпеки учені традиційно розглядають як важливе завдання, реалізація якого дозволяє державі бути справді незалежною, демократичною, правовою, а також соціальною, спрямовуючи її стратегічний розвиток у напрямі європейської та євроатлантичної інтеграції. Як слушно зауважує з цього приводу Є. В. Кобко, забезпечення національної безпеки є однією з ключових проблем, яку необхідно вирішити українському законодавцю для того, щоб Україна могла стати самостійною, демократичною, економічно та політично незалежною європейською країною, з якою рахуватиметься світова спільнота [1, с. 100]. Так само, як національна безпека не може розглядатися як явище, котре виникає в практичній дійсності, а також розвивається і занепадає самостійно (оскільки вона завжди є результатом забезпечення цього типу безпеки), забезпечення національної безпеки також не можна вважати явищем, котре об'єктивується в практичній реальності без людської діяльності.

У цьому контексті слід зауважити, що забезпечення національної безпеки України є наслідком цілеспрямованих дій людей, спрямованих прямо чи опосередковано на досягнення мети та виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням цієї безпеки. В умовах сучасних кризових факторів, які негативно впливають на стан національної безпеки, а також у контексті розвитку української доктрини національної безпеки виникає потреба в актуалізації наукових знань, які стосуються суб'єктів забезпечення національної безпеки, що є питанням, вирішення якого має розпочинатись з уточнення сутності поняття суб'єктів забезпечення національної безпеки.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Поняття суб'єктів забезпечення національної безпеки частково розкрито в наукових напрацюваннях низки українських учених і дослідників, серед яких: С. В. Белай, О. М. Дубенко, Є. В. Кобко, С. І. Лекарь, В. А. Ліпкан, В. І. Мельник, Ю. О. Михайлова, О. В. Нестеренко, С. П. Пономарьов, Н. В. Степаненко та інші науковці. Водночас слід констатувати, що донині в науці адміністративного права відсутнє універсальне визначення поняття «суб'єкти забезпечення національної безпеки», а наявні підходи до тлумачення цього поняття потребують комплексного вдосконалення.

Метою статті є з'ясування визначення поняття «суб'єкти забезпечення національної безпеки». Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі *завдання*: 1) проаналізувати позиції вчених стосовно визначення поняття «суб'єкти забезпечення національної безпеки»; 2) окреслити основні ознаки суб'єктів забезпечення національної безпеки; 3) сформулювати визначення поняття «суб'єкти забезпечення національної безпеки».

Виклад основного матеріалу. У широкому значенні національна безпека є станом, коли держава, суспільство й окремі особи можуть повноцінно функціонувати

в умовах допустимих ризиків для безпеки, негативний вплив яких вчасно та адекватно компенсується. Такий стан забезпечується цілеспрямованими зусиллями різних суб'єктів, відповідальних за національну безпеку, які працюють над запобіганням ризикам, охороною та захистом безпекових умов, а також відновленням належного рівня безпеки. Таким чином, національна безпека є сукупністю умов існування суб'єктів на території певної держави, що, по-перше, дозволяють їм повноцінно жити, розвиватися та нарощувати свій соціально-економічний та інший потенціал; по-друге, ці умови підтримуються лише за умови їх забезпечення відповідними суб'єктами.

Причому на сьогодні, як було зазначено вище, не сформульовано чіткого, універсального тлумачення поняття «суб'єкти забезпечення національної безпеки». Наприклад, В. А. Ліпкан, досліджуючи систему національної безпеки, зауважує, що створення такої системи є свідомим актом, а тому виникнення системи національної безпеки є наслідком вольового акту людини, результатом процесу цілепокладання [2, с. 58]. Натомість науковець не окреслює сутнісний зміст суб'єктного складу цієї системи – суб'єктів забезпечення національної безпеки. О. В. Нестеренко [3], аналізуючи сутність системи суб'єктів забезпечення національної безпеки й оборони, розкриває характеристику ключових таких суб'єктів, не формуючи узагальненого розуміння сутності таких суб'єктів. Своєю чергою К. Ю. Примаков зауважує, що суб'єкти забезпечення національної безпеки своїм змістом охоплюють поняття органів правопорядку як суб'єкти забезпечення національної безпеки [44, с. 43].

Наприклад, у своїх дослідженнях В. А. Ліпкан зазначає, що формування системи національної безпеки є свідомим рішенням, а отже, її поява є наслідком вольового акту людини та результатом «процесу цілепокладання» [2, с. 58]. Водночас науковець не розкриває власне сутнісного змісту суб'єктів означеної системи, тобто тих, хто відповідає за забезпечення національної безпеки. Крім того, О. В. Нестеренко, аналізуючи природу системи суб'єктів, що забезпечують національну безпеку й оборону [3], описує характеристики ключових з них, не пропонує узагальненого розуміння їхньої сутності. Аналогічним чином, К. Ю. Примаков, розкриваючи характеристику системи суб'єктів забезпечення національної безпеки, вказує лише на структуру суб'єктів цієї системи, а саме на те, що суб'єкти забезпечення національної безпеки охоплюють поняття правоохоронних органів як таких суб'єктів [4, с. 43].

Відсутність узагальненого підходу до визначення суб'єктів забезпечення національної безпеки (чи окремих її видів) можемо спостерігати й в наукових напрацюваннях, у яких досліджуються суб'єкти забезпечення окремих видів національної безпеки. Так, український юрист-адміністративіст В. І. Мельник, розглядаючи суб'єктів забезпечення економічної безпеки, обґрунтовує думки, що такими суб'єктами є «сукупність органів державної влади, громадських об'єднань і громадян, діяльність яких спрямована на забезпечення економічної безпеки України» [5, с. 16]. Причому слід констатувати, що більшість визначень суб'єктів забезпечення тих чи інших видів національної безпеки переважно формулюється шляхом перерахування типів суб'єктів, які виконують відповідну забезпечувальну

діяльність, або ж шляхом перерахування конкретних органів публічної служби, до предмета відання яких віднесено застосування тих чи інших забезпечувальних заходів у сфері національної безпеки. Наприклад, С. І. Лекарь зауважує, що в процесі ефективного забезпечення економічної безпеки задіяне широке коло суб'єктів – «від вищих посадових осіб держави та вищих органів державної влади до державних службовців, органів місцевої державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій» [6, с. 82].

Ураховуючи викладене, можемо дійти висновку, що міра розробленості наукового розуміння суб'єктів забезпечення національної безпеки України є недостатньою. По-перше, наукове дослідження сутності поняття «суб'єкти забезпечення національної безпеки» залишається фрагментарним і неповним, адже більшість авторів зосереджуються переважно на: а) описі окремих аспектів чи характеристик системи суб'єктів забезпечення національної безпеки; б) визначення суб'єктів забезпечення національної безпеки через перерахування конкретних суб'єктів (органів публічної служби, їх посадових осіб тощо), що в цьому процесі. По-друге, у дослідженнях суб'єктів забезпечення національної безпеки вчені приділяють основну увагу суб'єктам забезпечення окремих видів національної безпеки (економічної, оборонної тощо), що перешкоджає формуванню інтегративного підходу до формування універсальної дефініції таких суб'єктів. Отже, можемо дійти висновку, що на сьогодні бракує наукових напрацювань, присвячених виробленню універсального визначення поняття «суб'єкти забезпечення національної безпеки», що ґрунтується на узагальнюючих рисах таких суб'єктів, а також осмисленні багаторівневої структури системи забезпечення національної безпеки.

Розв'язання вказаної проблеми можливе шляхом виявлення та комплексного осмислення ключових рис суб'єктів забезпечення національної безпеки. Водночас варто зробити таке застереження: позиція щодо того, що для суб'єктів забезпечення національної безпеки України характерним є певний перелік базових ознак ґрунтується на позиції, що ці суб'єкти належать до структури системи суб'єктів забезпечення національної безпеки (суб'єктна підсистема системи забезпечення національної безпеки), їм притаманний загальний адміністративно-правовий статус відповідного типу суб'єктів. Причому слід мати на увазі, що в Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII (на відміну від уже нечинного Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV) не міститься вказівки на існування системи суб'єктів забезпечення національної безпеки, а йдеться про сектор безпеки й оборони. Проте відповідний підхід законодавця не ґрунтується на запереченні існування системи суб'єктів забезпечення національної безпеки, а сама ця система (допоки вона не знайде вираження на рівні законодавства) є суто теоретичною конструкцією, що має важливе практичне значення в питанні забезпечення стану національної безпеки та об'єктивне існування якої буде нами далі розкрито.

Беручи до уваги підходи вчених [див., напр.: 3; 7–10], доходимо думки, що для суб'єктів забезпечення національної безпеки характерними є такі особливості:

1) суб'єкти забезпечення національної безпеки є суб'єктним елементом системи забезпечення національної безпеки, адже ці суб'єкти – це основа системи

забезпечення національної безпеки, ураховуючи той факт, що «національна безпека держави не може розглядатися як якесь ізольоване, відокремлене від суспільного життя явище» [12, с. 1], а також явища, котре існує саме по собі, без узгодженої із певною метою та завданнями діяльністю суб'єктів адміністративного права, наслідком якої є формування умов функціонування держави, буття суспільства та людини, що характеризується належною мірою безпеки. Тобто національна безпека України не може існувати лише з огляду на дію стратегій забезпечення національної безпеки, ефективного законодавства, а саме без суб'єктного елементу системи такої безпеки, які створені та діють відповідно до законодавства, наповнюються в належній кількості та якості професійними кадрами;

2) суб'єкти забезпечення національної безпеки є суб'єктним елементом системи забезпечення національної безпеки, розуміння структури якого впливає з доктринальних концепцій і норм законодавства. У ч. 2 ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України» суб'єкти забезпечення національної безпеки законодавцем розриваються через категорію сектора безпеки й оборони України. Критично аналізуючи цю норму чинного законодавства, доходимо думки, що на сьогодні суб'єкти забезпечення національної безпеки України поділяються на дві групи суб'єктів: 1) сектор безпеки та оборони, яким охоплено: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки й оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику; 2) суб'єкти (інші державні органи та органи місцевого самоврядування), котрі забезпечують національну безпеку у взаємодії з органами публічної служби, що віднесені до сектору безпеки й оборони. Водночас, ураховуючи розвиток доктрини публічного адміністрування, можемо дійти висновку про існування також третьої групи суб'єктів – суб'єктів громадянського суспільства (індивідуальних і колективних), що забезпечують національну безпеку у взаємодії з відповідними органами публічної служби (зі складу сектору безпеки і оборони), або ж без взаємодії, здійснюючи з дотриманням вимог ст. 19 Основного Закону України, забезпечувальні дії в напрямі забезпечення стану національної безпеки;

3) суб'єкти забезпечення національної безпеки охоплені адміністративно-правовим режимом забезпечення національної безпеки, адже ці суб'єкти є невід'ємним елементом вказаного режиму, а також суб'єктами, котрі не лише дотримуються вимог цього режиму, а й суб'єктами, які формують цей режим, забезпечуючи його нормативно-правовим чином (ті з них, які володіють нормотворчими повноваженнями або ж долучаються до процесу правового регулювання національної безпеки) чи в інший спосіб;

4) суб'єкти забезпечення національної безпеки у своїй діяльності мають конкретну мету, реалізуючи таким чином функцію забезпечення національної безпеки, що пов'язується з «організацією процесу управління загрозами та ризиками, за якого державними та недержавними інституціями й окремими особами гарантується збереження та зміцнення національних цінностей, захист і прогресивний розвиток національних інтересів шляхом своєчасного виявлення, упередження, локалізації, нейтралізації, подолання внутрішніх і зовнішніх загроз, а також забезпечення ефективного функціонування власне системи забезпечення національної безпеки та її складових» [12, с. 6];

5) суб'єкти забезпечення національної безпеки провадять діяльність, яка характеризується особливим змістом (прямо чи опосередковано стосується утвердження, охорони та захисту стану національної безпеки), а також ґрунтується на нормах чинного законодавства. У цьому контексті слід мати на увазі, що зміст діяльності вказаних суб'єктів загалом відповідає змісту завдань забезпечення національної безпеки. Причому зміст діяльності конкретного суб'єкта забезпечення національної безпеки відповідає хоча б одному чи декільком завданням забезпечення національної безпеки;

6) суб'єкти забезпечення національної безпеки виконують важливу публічну метафункцію – функцію забезпечення національної безпеки, яка об'єктивується за рахунок реалізації комплексу цільових функцій забезпечення стану національної безпеки. Тобто для таких суб'єктів типовим є виконання таких базових цільових функцій: правотворча, захисна, охоронна, оборонна, контрольна, координаційна, ідейно-просвітницька (пропагандистська).

Таким чином, беручи до уваги напрацювання вітчизняних учених, присвячені сутності суб'єктів, охоплених адміністративно-правовим режимом забезпечення національної безпеки, а також характерні риси цих суб'єктів, можемо дійти висновку, що *суб'єкти забезпечення національної безпеки* – це комплекс органів публічної служби (державних органів, органів місцевого самоврядування), а також індивідуальних і колективних суб'єктів громадянського суспільства, які, діючи відповідно до норм законодавства України та принципів права, є основним елементом системи забезпечення національної безпеки, здійснюючи спеціалізовану діяльність з попередження, виявлення, локалізації, нейтралізації та подолання внутрішніх і зовнішніх загроз (ризиків), переслідуючи в якості мети – збереження та зміцнення національних цінностей, захист національних інтересів, а також забезпечення ефективного функціонування держави, суспільства й особистості в мирний час та в особливий період.

Висновки. З огляду на викладене, можна дійти висновку, що національна безпека в широкому значенні є станом, у межах якого держава, а також суспільство й кожна особа, здатні повноцінно (гідно) функціонувати (існувати) в умовах допустимих безпекових ризиків. Причому негативний вплив означених ризиків своєчасно та пропорційним чином нейтралізується через діяльність суб'єктів, відповідальних за забезпечення національної безпеки. Ці суб'єкти представляють групу соціально значущих інституцій, які, втілюючи вольовий та цілеспрямований аспект суспільного життя, спільними зусиллями створюють і підтримують сприятливі умови

для ефективної роботи держави та гідного життя суспільства й індивіда в умовах безпеки. Зараховуючи суб'єкта адміністративного права до суб'єктів забезпечення національної безпеки, необхідно враховувати, що всі сучасні суб'єкти національної безпеки в Україні, як і в інших правових державах, виконують метафункцію її забезпечення. Вони реалізують комплекс специфічних функцій, таких як (за наявності відповідних повноважень, підстав і умов їх реалізації) правотворча, захисна, охоронна, оборонна, контрольна, координаційна та просвітницька. Крім того, слід урахувати й те, що діяльність розглядуваних суб'єктів безпосередньо або опосередковано спрямована на зміцнення, охорону та захист національних цінностей та інтересів, відповідаючи чинному законодавству, принципам права й морально-етичним стандартам, а отже, цілісно сприяючи гармонійному розвитку держави та суспільства в парадигмі як національної, так і глобальної безпеки.

Література

1. Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2023. 400 с.
2. Ліпкан В. А. Поняття системи забезпечення національної безпеки України. *Право і безпека*. 2003. № 2. С. 57–60.
3. Нестеренко О. В. Система суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 33–39. Doi:10.32631/pb.2020.2.04
4. Примаков К. Ю. Органи правопорядку як суб'єкти забезпечення національної безпеки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 43–48. Doi:10.31733/2078-3566-2023-4-43-48
5. Мельник В. І. Адміністративно-правовий статус суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2016. 20 с.
6. Лекарь С. І. Економічна безпека держави та суб'єкти її забезпечення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 75–83.
7. Белей С. В., Годлевський С. О., Тупіков А. А. Роль і місце Національної гвардії України у системі забезпечення державної безпеки: урахування зарубіжного досвіду. *Честь і закон*. 2017. № 2 (61). С. 22–29.
8. Дубенко О. М. Правове врегулювання взаємодії підрозділів Національної поліції та Держприкордонслужби з забезпечення національної безпеки у прикордонному просторі. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 28. С. 194–205. Doi:10.32850/LB2414-4207.2023.28.26
9. Кобко Є. В. Система суб'єктів публічної адміністрації в механізмі реалізації державної політики забезпечення національної безпеки України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 4 (25). Т. 2. С. 84–89.
10. Степаненко Н. В., Безкровний А. В. Законодавчі основи забезпечення національної безпеки України. *Legal Bulletin*. 2022. № 3. С. 10–17. Doi:10.31732/2708-339X-2022-03-10-17
11. Пономарьов С. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2018. 32 с.
12. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналітична доповідь / О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало, В. О. Паливода, С. В. Дрьомов, С. В. Сьомін. Київ : НІСД, 2015. 58 с.

Анотація

Труба Р. М. Поняття суб'єктів забезпечення національної безпеки. – Стаття.

Стаття присвячена з'ясуванню визначення поняття «суб'єкти забезпечення національної безпеки». Зазначено, що національна безпека загалом є станом, коли держава, суспільство й окремі особи можуть повноцінно функціонувати в умовах допустимих ризиків для безпеки, негативний вплив яких вчасно та адекватно компенсується суб'єктами забезпечення національної безпеки. Встановлено, що на сьогодні міра розроблення наукового розуміння сутності суб'єктів забезпечення національної без-

пеки України є недостатньою. По-перше, наукове дослідження сутності поняття «суб'єкти забезпечення національної безпеки» залишається фрагментарним. По-друге, у дослідженнях суб'єктів забезпечення національної безпеки вчені приділяють основну увагу суб'єктам забезпечення окремих видів національної безпеки, що перешкоджає формуванню інтегративного підходу до формування універсальної дефініції таких суб'єктів. З метою формулювання комплексної дефініції поняття «суб'єкти забезпечення національної безпеки» визначаються основні риси таких суб'єктів. Обґрунтовано, що суб'єкти забезпечення національної безпеки становлять групу соціально значущих інституцій, які, втілюючи вольовий та цілеспрямований аспект суспільного життя, спільними зусиллями створюють і підтримують сприятливі умови для ефективної роботи держави та гідного життя суспільства й індивіда в умовах безпеки. Зазначено, що суб'єкти забезпечення національної безпеки – це комплекс органів публічної служби (державних органів, органів місцевого самоврядування), а також індивідуальних і колективних суб'єктів громадянського суспільства, які, діючи відповідно до норм законодавства України та принципів права, є основним елементом системи забезпечення національної безпеки, здійснюючи спеціалізовану діяльність з попередження, виявлення, локалізації, нейтралізації та подолання внутрішніх і зовнішніх загроз (ризиків), має на меті збереження та зміцнення національних цінностей, захист національних інтересів, а також забезпечення ефективного функціонування держави, суспільства й особистості в мирний час та в особливий період (зокрема в умовах встановлення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану). У висновках до статті узагальнено результати наукового дослідження.

Ключові слова: національна безпека, органи публічної служби, публічне адміністрування, суб'єкти громадянського суспільства, суб'єкти забезпечення національної безпеки.

Summary

Truba R. M. The concept of subjects of national security. – Article.

The article focuses on elucidating the definition of “the actors ensuring national security”. The author asserts that national security is a condition in which the state, society, and individuals can function fully under acceptable security risks, whose negative impacts are promptly and adequately mitigated by those responsible for ensuring national security. The article establishes that the current scientific understanding of these actors in Ukraine is insufficient. Firstly, research into the essence of “the actors ensuring national security” remains fragmentary and incomplete. Secondly, scholars tend to focus on actors responsible for specific types of national security, which hinders the development of an integrative approach towards a universal definition of such actors. To formulate a comprehensive definition of “the actors ensuring national security,” the main characteristics of these subjects are identified. It is substantiated that they represent a group of socially significant institutions embodying the volitional and purposeful aspects of public life. Through joint efforts, they create and maintain favorable conditions for the effective operation of the state and ensure a decent life for society and individuals within a secure environment. The author points out that the actors ensuring national security comprise a complex of public service bodies – governmental and local authorities – as well as individual and collective actors from civil society. Acting in accordance with Ukrainian legislation and legal principles, they form the main element of the national security system. They carry out specialized activities to prevent, identify, localize, neutralize, and overcome internal and external threats or risks. Their goals include the preservation and strengthening of national values, the protection of national interests, and ensuring the effective functioning of the state, society, and individuals in both peacetime and special periods, such as during martial law or a state of emergency. The conclusion of the article summarizes the results of the scientific research.

Key words: actors ensuring national security, civil society entities, national security, public administration, public service bodies.